

ЕТАПИ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ТА ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ ЕВОЛЮЦІЇ

STAGES OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT AND GENERAL TRENDS IN THEIR EVOLUTION

У статті досліджено етапи промислового розвитку та загальні тенденції їх еволюції. Визначено, що на формування структури промислового виробництва впливають такі чинники, як наявність природних ресурсів та формування ресурсної бази, суспільно-історичні умови розвитку та геополітичне положення країни, поділ праці та розвиток форм організації суспільного виробництва, рівень розвитку наявної науково-освітньої сфери, активність розроблення та впровадження інновацій, доступ до залучення провідних світових технологій та їх трансферу. Також формування структури промислового виробництва обумовлене внутрішніми факторами, а саме економічними, технологічними аспектами функціонування промисловості, такими як кооперація між виробниками, розвиток автоматизації, інформатизації, що є основними чинниками, які впливають на формування структури промислового виробництва, а також впливом суспільно-економічних чинників стану та розвитку внутрішнього ринку.

Ключові слова: етапи промислового розвитку, технологічні устрої, промисловість, промислові революції, еволюціонування промислового розвитку.

В статье исследованы этапы промышленного развития и общие тенденции их эволюции.

Определено, что на формирование структуры промышленного производства влияют такие факторы, как наличие природных ресурсов и формирование ресурсной базы, общественно-исторические условия развития и геополитическое положение страны, разделение труда и развитие форм организации общественного производства, уровень развития существующей научно-образовательной сферы, активность разработки и внедрения инноваций, доступ к привлечению ведущих мировых технологий и их трансферу. Также формирование структуры промышленного производства обусловлено внутренними факторами, а именно экономическими, технологическими аспектами функционирования промышленности, такими как кооперация между производителями, развитие автоматизации, информатизации, которые являются основными факторами, которые влияют на формирование структуры промышленного предприятия, а также влиянием общественно-экономических факторов состояния и развития внутреннего рынка.

Ключевые слова: этапы промышленного развития, технологические уклады, промышленность, промышленные революции, эволюция промышленного развития.

УДК 330.111.66:338.12

Кириченко О.С.

к.е.н., доцент кафедри управлінських технологій
Університет економіки та права «КРОК»

Kyrychenko Oksana

University of Economics and Law "KROK"

The article examined the stages of industrial development and the general trend their of evolution. Determined that the formation of the structure of industrial production affect factors such as the availability of natural resources and the development of the resource base, the socio-historical development and geopolitical position of the country, the Division of labor and development forms organization of social production, the level of development of existing scientific and educational spheres of activity of the development and implementation of innovation and access to engaging the world technologies and their transfer. Structure is also driven by economic, technological aspects of the functioning of the industry such as: closely cooperation between producers; development of automation of information as the main factors influencing the formation of the structure of industrial production; as well as the influence of socio-economic factors of the State and development of the internal market, the development of infrastructure; availability and status of the investment climate in the country; the development of the informal market and public institutions; the influence of climatic conditions and etc. Indicated that the industry Division of the economy is a logical consequence of historical and evolutionary process and changes in the social division of labour. Economics advocate entities formed under the influence of historical and evolutionary factors that are changing in the process of evolution under the influence of external and internal factors, structural system changes, but the main factors of the serving process Division of labour, and the form of organization of social production that is used. Adaptability and efficiency industry determines the level of competitiveness of the national economy and the structural changes occurring in the industry, determine its technological way. Definitely, say the value of formation and influence of State economic policy because it is the level of commitment, and the impact of government regulation depends largely on the effectiveness of the implementation of the targeted required for the country of changes in the structure of the economy and increase the efficiency of its functioning.

Key words: stages of industrial development, technological system, industry, industrial revolution, of evolution industrial development.

Постановка проблеми. Провідною ознакою сучасної економічної економіки є зростання значення промисловості як головного драйвера економічних процесів, що динамічно розвивається на засадах впровадження сучасних інноваційних та цифрових технологій, а також формує основи соціально-економічного розвитку країни. Технологічність та ефективність розвитку промисловості визначає рівень конкурентоспроможності національної економіки, а структурні зміни, що відбуваються в промисловості, визначають її технологічний уклад, тому в сучасних умовах розбудови, відновлення вітчизняної економіки та промисловості великого значення набувають дослідження етапів, характеристик системних змін, які дають

зможу узагальнити основні тенденції розвитку та еволюціонування економічних систем, а також визначити чинники їх переходу на новий рівень розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування структури та розвитку промисловості, етапів промислового розвитку детально та глибоко досліджувалися в працях В. Белінської, В. Бурлаки, Л. Жданової, Ю. Кіндзерського, Г. Кларка, М. Онопрієнко, Л. Пельтек, Т. Мітяєвої, С. Мочерного, Д. Норта та інших науковців.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження етапів промислового розвитку та узагальнення тенденції їх еволюції. Промисловий розви-

ток є важливим фактором, підґрунтям економічної системи країни загалом. Оскільки промисловість є фундаментальною основою економіки та має значну частку внеску у ВВП країни, від стану та структури функціонування промисловості значною мірою залежать ефективність, динаміка економічного розвитку, соціально-економічний стан і техніко-технологічна розвиненість країни. Еволюція етапів економічного розвитку визначає основні чинники, що впливають на формування та впровадження подальших ефективних змін. Саме тому актуальним є завдання дослідження етапів промислового розвитку та їх еволюціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промисловість залишається однією з головних складових економічних систем більшості країн світу, що формує систему та структуру.

У формуванні доданої вартості у світовій економіці частка промисловості є однією з найбільш вагомих. Так, питома вага промисловості у створенні доданої вартості в Японії складає 41,4%, у США – 20%, в Китаї – 38% [1, с. 29], а також є провідною для структури економіки інших розвинених країн світу.

Як визначається у дослідженнях Ю. Кіндзерського, В. Белінської, В. Бурлаки, промисловість є однією з провідних галузей національної економіки яка забезпечує економічну безпеку, життєві інтереси країни, соціальний та культурний рівень життя народу. Водночас за сучасних умов економічного функціонування, коли провідними ознаками економічного розвитку є інноваційність, ефективність та конкурентоспроможність, промисловість набуває значення основного фактору технологічної модернізації економіки країни [2, с. 23]. Таким чином, науковцями визначено провідну роль промисловості в економічному розвитку країни як драйвера, продуцента активних інноваційних трансформаційних змін та структурно-технологічних трансформацій, а також досліджено можливість її технологічної модернізації задля забезпечення активного економічного розвитку.

Промисловість як галузь економіки визначається цими науковцями як сукупність промислових підприємств, що згруповані за видами економічної діяльності. Втім, оскільки вона впливає на хід відтворювальних процесів, зазначається той факт, що вона може набувати ознак потенціалу, в чому проявляється дуалістичне значення сутності промисловості [2, с. 23]. Отже, таке розуміння промисловості розкриває можливості дослідження її сутності та розвитку не тільки як статичної структуроутворюючої складової економіки країни, але й як драйвера, рушійної сили динамічних змін, що здійснюються внаслідок впровадження техніко-технологічної модернізації промисловості задля забезпечення оновлення та змін усієї економічної системи країни та її еволюціонування на новий рівень розвитку.

Отже, розроблення та впровадження теоретико-методичних засад забезпечення промислового розвитку та управління цими процесами із застосуванням інструментарію державного регулювання та державної промислової політики набуває нового, актуального, пріоритетного значення як в науково-теоретичних аспектах, так і в їх практичному впровадженні.

За визначенням, представленим в економічному словнику Б. Райзберга, промисловість як галузь є сукупністю підприємств та виробництв, що характеризується спільними ознаками виробленої продукції, технологій її виробництва та спрямованості на задоволення певних визначених потреб [3, с. 274]. Відповідно, головними чинниками формування галузі є суспільні потреби продукції, що виготовляється, задля задоволення цих потреб та технологій її виготовлення. Отже, галузі промисловості, як і загалом економіки, розвиваються та еволюціонують під впливом ринкових та технологічних факторів, отже, зміна суспільних потреб та розвиток технологій є тими факторами, що можуть привести до появи та розбудови нових галузей промисловості та структурної трансформації економіки зі зміною часток та їх значення у ВВП країни.

С. Мочерний до базових галузей промисловості відносить галузі, що експортують товар та послуги [4, с. 254]. Таким чином, визначається ще одна важлива ознака промисловості, а саме її експортне орієнтування, оскільки потужний розвиток та зростання обсягів виробництва продукції, як правило, не обмежується внутрішнім ринком країни та потребує виходу й інтеграції на зовнішні економічні ринки, що у сфері промислового виробництва є можливим лише за наявності необхідного рівня конкурентоспроможності промислової продукції, її технологічності.

За визначенням, наведеним Т. Мітяєвою, галузь промисловості розуміється як сукупність підприємств та організацій різних форм власності, що має спільне економічне призначення виготовленої продукції, типовість, схожість сировини та технологічних процесів виробництва продукції, кваліфікацію персоналу, зайнятого на підприємствах, а також схожість умов праці [5, с. 202]. Отже, окреслено основні ознаки, чинники, що характеризують та визначають приналежність підприємств до тієї чи іншої галузі промисловості, якими є продукція, техніко-технологічна база, сировинна база, кадрові ресурси та організація виробництва.

Кожна галузь має свої особливості розвитку, сформовані під дією природно-кліматичних чинників забезпеченості ресурсами, розвитку форм організації внутрішнього виробництва та інноваційних науково-технічних факторів. Водночас галузева структура впливає як на традиційні галузі, що пройшли тривалі етапи еволюціонування, так й на

нові, інноваційні галузі, що є продуктом розвитку науково-технічного прогресу.

Базові чинники, що впливають на формування структури промислового виробництва, узагальнені та представлені на рис. 1.

Згідно з узагальненням динамічні зміни в галузевій структурі економіки країни мають визначену циклічність з часовими періодами 10-20 років та поділяються на декілька етапів. Перший етап пов'язаний з розвитком певних галузей економіки добувної промисловості та сільського господарства; другий – з розвитком вторинних галузей, а саме промисловості та будівництва; третій – з динамічним зростанням третинних галузей сфери послуг; четвертий етап заснований на розвитку інформаційної економіки; п'ятий етап пов'язаний з формуванням інтелектуальної економіки знань [5, с. 205]. При цьому зміна етапів розвитку супроводжується змінами галузевої структури та пов'язана зі зміною технологій виробництва й упровадженням інновацій; зростанням частки переробної промисловості; розвитком наукоємного виробництва та виготовленням продукції з високим рівнем доданої вартості; інтелектуалізацією процесів управління та виробництва продукції тощо.

З огляду на те, що розбудова промисловості здійснювалася через процеси певного еволюціонування економічних систем в історичному контексті, етапи економічного розвитку зазнали періодів

значних динамічних трансформацій, що досліджуються та визначаються як промислові революції. Нині науковці визначають ознаки чотирьох промислових революцій.

Так, М. Онопрієнко, досліджуючи історичний аспект промислових революцій, зазначає, що промислова революція є переходом від переважно аграрної економіки до промислового виробництва, в результаті чого аграрне суспільство трансформувалося в індустріальне [6, с. 11]. Характерною ознакою промислових революцій стало раптове динамічне зростання промислового виробництва з використанням нового обладнання, проте індустріальні революції змінювали не лише продуктивні сили, але й структуру суспільства та суспільні відносини, даючи поштовх процесам урбанізації, зростанню продуктивності праці та рівню життя населення.

Досліджуючи промислові революції, розвиток продуктивних сил та перетворення інститутів, Л. Жданова зазначає, що в реальному економічному процесі промисловий капітал є основою виробництва матеріальних благ. Промислова революція та її супутній процес розвитку продуктивних сил на основі машинного виробництва визначаються найважливішим етапом становлення промислового капіталу [7, с. 8]. Водночас формування промислового капіталу залежить від інституційного середовища, в якому воно здійснюється.

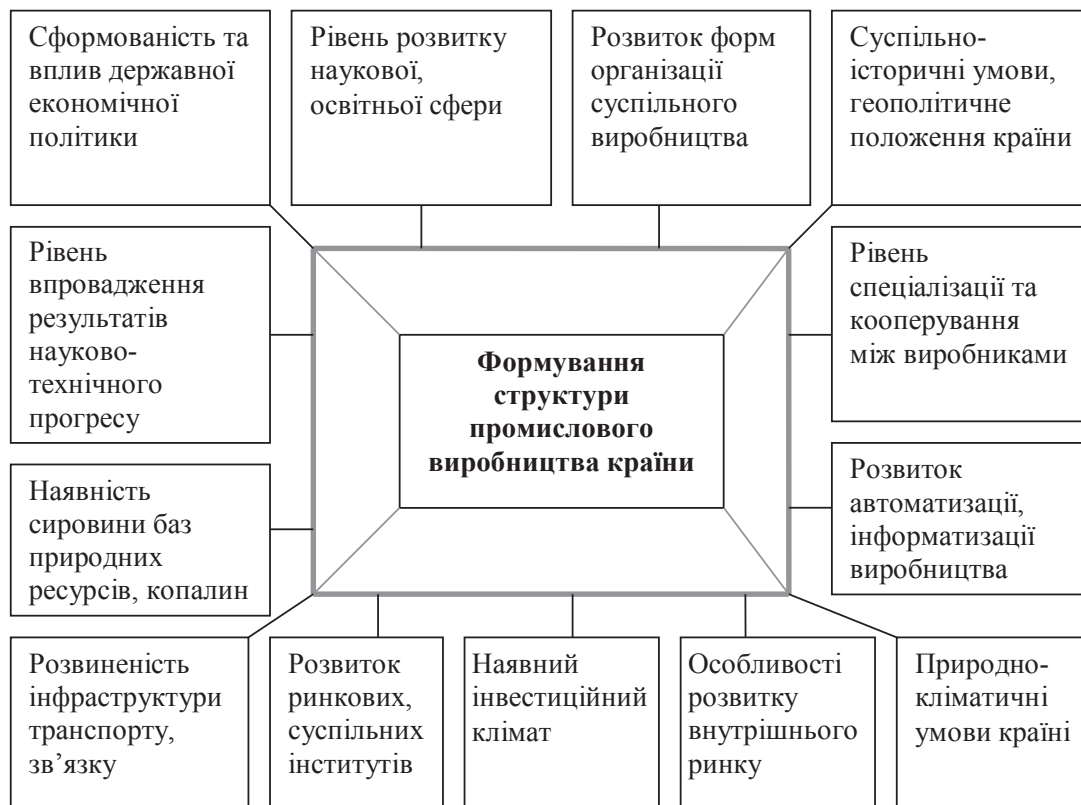

Рис. 1. Базові чинники, що впливають на формування структури промислового виробництва країни

Джерело: узагальнено автором

снюється. При цьому інституційне середовище, з одного боку, сприяє становленню промислового капіталу, а з іншого боку, перебуває під впливом результатів здійснених трансформацій, що активують соціально-економічні та інституційні зміни. Такий діалектичний зв'язок є характерною ознакою динаміки розвитку, тому в різних країнах перетворення здійснюються в різні періоди з різним темпом та динамікою змін.

Причини виникнення промислової революції визначаються науковцями по-різному. Так, Г. Кларк зазначив, що пояснення промислової революції є майже нездійсненим завданням [8, с. 293]. Відповідаючи на власне запитання, науковець визначає найбільш важливими факторами виникнення та розвитку промислових революцій інституціональну стабільність, низькі податки, захист особистості, недоторканість власності, конкурентні ринки та захист прав інтелектуальної власності [8, с. 210-238]. Таким чином, безперечний вплив на формування та розвиток процесів промислових революцій мають державні інститути та пріоритетність, дотримання, забезпечення прав власності на промисловий капітал, промислові активи та їх ефективне відтворення.

У дослідженнях Д. Нортона зазначається, що саме інститути визначають функціонування економіки, проте ефективні інститути виникають та набувають розвитку в суспільстві де є дієві важелі створення та забезпечення ефективних прав власності [9, с. 175-178]. Отже, саме формування інститутів дотримання й гарантування прав власності є визначальним фактором становлення відносин капіталу та його подальшого ефективного відтворення під впливом як ринкових чинників, так і державного регулювання.

Загалом галузевий розподіл економіки є закономірним наслідком історично-еволюційного процесу та змін у суспільному поділі праці. Отже, галузі економіки є утвореннями, сформованими під впливом історично-еволюційних чинників, що змінюються в процесі еволюціонування під впливом зовнішніх умов та внутрішніх чинників, структурних системних змін, а основним чинником є постійно діючий процес поділу праці, що приводить до трансформації наявних та появи й розвитку нових галузей, інновацій, науково-технічного прогресу та форм організації суспільного виробництва, що використовується.

За сучасних умов явище промислової революції має значно ширше та розвинене значення, адже воно визначає основні хвилі інноваційного розвитку й водночас вживається поряд із періодами, що увійшли в економічну теорію як поняття технологічних укладів. Важливими чинниками впровадження динамічних промислових змін у хвилі промислових революцій є розвиток та відтворення не лише фінансового, але й людського капіталу, роль

якого від революції до революції зростатиме відповідно до зростання інтелектуалізації та інформатизації промислових процесів.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті дослідження здійснено розгляд етапів промислового розвитку, узагальнено тенденції їх еволюції. Визначено, що на формування структури промислового виробництва впливає значна кількість чинників: від наявності природних ресурсів та формування ресурсної бази, суспільно-історичних умов розвитку та геополітичного положення країни, поділу праці та розвитку форм організації суспільного виробництва, рівня розвитку наявної науково-освітньої сфери, активності розроблення та впровадження інновацій та доступу до залучення світових технологій та їх трансферу до внутрішнього економічних, технологічних аспектів функціонування промисловості, таких як кооперування між виробниками, розвиток автоматизації, інформатизації, що є основними чинниками, які впливають на формування структури промислового виробництва. Слід також відзначити значення суспільно економічних чинників стану та розвитку внутрішнього ринку, розвиненості інфраструктури, наявності та стану інвестиційного клімату в країні, розвитку неформальних ринкових та суспільних інститутів, дію природно-кліматичних умов тощо. Водночас вагоме значення мають сформованість та вплив державної економічної політики, оскільки саме від рівня сформованості, цілеспрямованості та впливу державного регулювання значною мірою залежить ефективність впровадження цілеспрямованих, необхідних для країни змін у структурі економіки країни та зростання ефективності її функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пельтек Л. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми : монографія. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 268 с.
2. Кіндзерський Ю. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій. Київ : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. 408 с.
3. Райзберг Б. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2001. 480 с.
4. Мочерний С. Економічна енциклопедія. Київ : Академія, 2000. 864 с.
5. Мітяєва Т. Поняття галузі та передумови її формування. *Вісник ХДУХТ*. 2013. № 3. С. 199-209.
6. Онопрієнко М. Технічні знання і науки в контексті промислової революції: методологічний аспект. *Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Дуброва НАН України*. 2013. № 3. С. 199-209.
7. Жданова Л. Промислова революція та індустріалізація: розвиток продуктивних сил та перетворення інститутів. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 8. С. 122-128.

8. Кларк Г. Прощай нищета! Краская экономическая история мира. Москва : Институт Гайдара, 2013. 544 с.

9. Норт Д. Институты институциональные изменения и функционирование экономики. Москва : Начала, 1997. 190 с.

REFERENCES:

1. Pel'tek L. (2010) *Rozvytok rehional'noi promyslovoi polityky derzhavy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy: monohrafiia* [The development of regional industrial policy: theory, methodology, mechanisms : monograph]. Mykolaiv : ChDU im. Petra Mohyly (in Ukrainian).

2. Kindzers'kyj Yu. (2007) *Promyslovyj potentsial Ukrainy: problemy ta perspektyvy strukturno-innovatsiinykh transformatsij* [Industrial potential of Ukraine: problems and prospects of structurally innovative transformation]. Kyiv : In-t ekonomiky ta prohozuvannia NAN Ukrainy (in Ukrainian).

3. Rajzberh B. (2001) *Sovremennyj ekonomycheskij slovar'* [Modern dictionary of Economics]. Moskva : YNFRA-M (in Russian).

4. Mochernyj S. (2000) *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia]. Kyiv : Akademiia (in Ukrainian).

5. Mitiaieva T. (2013) Poniattia haluzi ta peredumovy ii formuvannia [Concepts and prerequisites of its formation]. *Visnyk KhDUKht*, no. 3, pp. 199-209.

6. Onopriienko M. (2013) Tekhnichni znannia i nauky v konteksti promyslovoi revoliutsii: metodolohichnyj aspekt [Technical knowledge and science in the context of the industrial revolution: a methodological aspect]. *Tsentr doslidzhen' naukovo-tekhnichnoho potentsialu ta istorii nauky im. H.M. Dubrova NAN Ukrainy*, no. 3, pp. 199-209.

7. Zhdanova L. (2015) Promyslova revoliutsiia ta industrializatsiia: rozvytok produktyvnykh syl ta peretvorenna institutiv [The industrial revolution and industrialization: the development of productive forces and the institutions]. *Naukovyj visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 8, pp. 122-128.

8. Klark H. (2013) *Proschaj nyscheta! Kraskaia ekonomycheskaia ystoria myra* [Goodbye poverty! Kraskaja economic history of the world]. Moskva : Yhnstytut Hajdara (in Russian).

9. Nort D. (1997) *Ynstytuty ynstytutsyonal'nye yzmeneniia y funktsyonyrovanye ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic performance]. Moskva : Nachala (in Russian).